

MEZEY BARNA

Adalékok az Aranybulla közjogi megítéléséhez a reformkorban

Absztrakt

Ma már aligha kérdéses a jogtörténeti tudományosság számára, hogy az 1222. évi Aranybulla valódi közjogi karrierjét a magyar szokásjogot összefoglaló jogkönyvnek (a *Tripartitumnak*) köszönheti. A szerkesztő, Werbőczy István kiváló jogtudása, szívós szerkesztő munkája és jogtudományi műveltsége tette lehetővé a jogkönyv elkészültét (1517), mely szinte beleégette a magyar közjogba II. András Aranybullájának jelentőségét. Az 1222. évi, hosszú időre feledésbe merült királyi oklevél az ezt követő évszázadokban hatalmas politikai és közjogi karriert futott be. Néhány átértelmezett tétele a magyar rendi alkotmányosság alapvetésévé vált. Ezt az utat kívánja ismertetni az írás.

Kulcsszavak: Aranybulla, Hármaskönyv, reformkor, jogforrások, közjog

Abstract

Today, there is no question in legal history that the Golden Bull of 1222 owes its real career in public law to the *Tripartitum*, the legal book which summarised Hungarian customary law. The excellent legal knowledge, tenacious editing work and jurisprudential literacy of the editor, István Werbőczy, made the creation of the legal book possible in 1517. The *Tripartitum* bedded the significance of the Golden Bull in the Hungarian public law. The royal charter of 1222, that had been forgotten for a long time, went on to have a great political and public career in the centuries that followed. Some of its reinterpreted theses became the foundation of Hungarian constitutionalism. This paper aims to describe this journey.

Keywords: Golden Bull, Tripartitum, reform age, sources of law, public law

Sréter János, Nógrád vármegye aljegyzője 1831-ben, az 1827. évi országgyűlés által a megyéknek megküldött 1791–1795. évi operátumok vitatásai során jegyezte fel (később édesapja által publikált) visszaemlékezéseiben, hogy jelentős polémia tárgya volt a tanácskozásokon, „mi kép kellessék a sarkalatos törvényeket zsinórmértékül venni a' vizsgálatra 's új javasla-

tok' szerkesztésére?"¹ A fölösleges gyűlésezés elkerülése végett „szükséges volt előbb a' sarkalatos törvények' értelmének meghatározása.”²

Sajátos fénybe állítja ez a definíciós szükséglet a magyar rendi alkotmányt, melynek fogalmával és főként terjedelmével eszerint a reformkori vármegyei művelt nemesség sem volt tisztában, legalábbis bizonytalankodott hatályában és tartalmában. „Némellyek sarkalatosnak tartottak minden törvényt, melly az alkotmánynyal összekötésben van; mások egyedül Ildik András' arany bulláját; mások ismét csupán azt, a' miben az ország és fejdelem közti viszonyok foglaltatnak.”³ Függetlenül a vélekedések sokszínűségétől és a szócsatáktól, itt és most izgalmas szempont az 1222. évi Aranybulla ilyen súlyú előfordulása. Akadtak a résztvevők között tehát, akik 1831-ben a diéták által szorgalmazott generális országreformot egyetlen alkotmányos dokumentumra, II. András kiváltságlevelére alapozták volna. A többség persze másként döntött, és az osztályonkénti vizsgálódásra rendelt küldöttségi tagok mozgásterét úgy jelölték ki, „hogy az 1791- e dik esztendei 67dik cikkelyre ügyelve mind a fenálló törvények, mind a kor szükségei iránt figyelemmel legyenek”.⁴

Megkérdőjelezhetetlen tény tehát, hogy a reformkor közgondolkodásában is jelentős szerepet játszott az Aranybulla. Ennek tükrében nem tűnik fölöslegesnek tárgyalni az 1222. évi szabadságlevél történelmi útját, melynek a szakirodalom többnyire két alapvető fordulópontját határozza meg. A bulla I. (Anjou) Lajos általi, 1351-es megerősítését és átírását, valamint a Hármaskönyv *primae nonus*ának erős hivatkozását. Mindkét aktus egy irányba mutatott: II. András oklevelének alkotmányos alapforrássá intézményesítése felé. A folyamat a Habsburg-ellenes küzdelmek idején a rendi alkotmányos törekvések argumentációjában közjogi érvvé változott, és közvetlen tartalmi megidézés nélkül is hivatkozási alappá lett.⁵ A reformkorra az 1222. évi oklevél már magától értetődő alkotmányos utalásként szerepelt a politikai közbeszédben, még ha ezt nem is saját jogán, hanem Werbőczy hatalomfilozófiájának köszönhetően érte el.

1 Sréter 1842, 37–38.

2 Uo. 37.

3 Uo.

4 Uo. 38.

5 Kovács 1987, 29.

Mindezek fényében nem érdektelen szemügyre venni a közjogi szakirodalom álláspontját. Vajon a tudós közjogászok, az alkotmányjog tudományossága, a tankönyvek szerzői hogyan vélekednek az 1222. évi Aranybulla jelentőségéről és államjogi szerepéről a 19. században? Hol helyezték el a bullát a jogforrások tablóján és mely tételeit tartották alkalmasnak befogadásra a polgárosodó Magyarország közjogába?

Frank Ignác, aki a pesti egyetem hazai magánjogi tanszékének volt professzora, több ízben a törvénytudományi kar vezetője, 1832-ben az universitas rektora, *A közigazgatás törvénye Magyarhonban* című munkája első részét 1845-ben, a másodikat 1847-ben tette közzé.⁶ Frank a közigazgatás szabályait (a magyar jog közjogi forrásait) két „kútforra” vezette vissza: az írott törvényre és az íratlan (törvényes) szokásra. Előbbi a diétákban megtestesülő országos főhatalomból származtatható (*articuli diaetales*), a másik a tettekben megnyilvánuló véleményből ered (*consuetudo*).⁷ A kettőt ugyan kifejezetten nem rangsorolta, de magától értetődőnek tekintette a törvény elsőségét, ami a 19. század első felének, s különösen a reformkor szellemi áramlatait, a népképviseleti elv közelítését tekintve nem volt rendkívüli. Ugyanakkor legalább annyira befolyásolta ezt az álláspontot a felvilágosult abszolútizmus negyed évszázados rendeleti kormányzását lezáró, euforikus 1790. évi országgyűlés is, melyben „a magyar szabadság palladiumát, az ősidóktól fogva változatlan alkotmányos keretet”, a rendi alkotmány helyreállításának és biztosítékának letéteményesét látta a korabeli közjogírás. S nem kevésbé Kovachich Márton György és fia, Kovachich József Miklós, az 1844 és 1847 között publikált *Corpus Juris Hungarici* szerkesztői,⁸ akik a magyar történelmi alkotmányosság képletébe helyezték az egybegyűjtött „törvényeket”.

Ebből a szempontból érdemel figyelmet, hol helyezte el a korabeli közjogtudomány II. András oklevelét. Frank úgy fogalmazott, hogy a legfontosabb „törvények” privilégiumlevél formájában adattak ki, miként III. András 1291-es, I. Lajos 1351-es dekrétumai is. Lajos II. András „(arany)bullás kegyelem levelét” (*privilegium bullarum Domini Andreae Regis*) erősítette meg, ahogyan Mária is tette ezt apja kiváltságlevelével.⁹ Ezzel Frank a jogforrások tipizálásában elegánsan átlépte a dekrétum-pri-

⁶ Frank 1845/1847.

⁷ Uo. 21.

⁸ Döry–Bónis–Bácskai 1976, 45.

⁹ Frank 1845, 39–40.

vilégium problémát. A jeles magánjogtudós országgyűléshez kötött törvényfogalma legalábbis az 1222. évi Aranybulla vonatkozásában erősen bizonytalan. Legutóbb Béli Gábor igazolta a király által alkotott kötelező magatartásszabályok jogdogmatikai szempontú egységét, melynek a 13. században még semmiféle külsőleg meghatározott kötelező kritériuma nem volt, nem alakult ki sem kötelezően elvárt formája, sem a megerősítő aktusok alakisága, semmiféle egyéb módon rögzített rendje. A *lex data*, a *decretum regium* semmiképpen sem köthető még ekkor valamiféle országos gyűléssel folytatott formális egyeztetéshez, túl azon a kezdetektől élő gyakorlaton, hogy az uralkodó döntéseit közvetlen környezetével, főméltóságaival egyeztette.¹⁰ Miként az sem számított alaki kritériumnak, hogy a király jogalkotói döntése saját akaratelhatározásából, peticionálók folyamodványának elfogadásából, vagy szabadságaikat megerősíteni kérelmezők kezdeményezésére történt-e.¹¹

Különösképp igaz ez a (törvényalkotó) országgyűlés közreműködésére, mely a 13. század első évtizedeiben aligha képezhetette részét a rendi dualizmusra oly jellemző törvényalkotói folyamatnak. A jogtörténet-tudományban általánosan elfogadott álláspontot Bónis György fogalmazta meg, aki ezt a fordulatot leghamarabb az 1267., vagy még inkább az 1290. és az 1298. évi országos gyűlekezetek alkalmával regisztrálta.¹² A korábbi, meghatározó történettudományi állásponttal szemben, hogy ti. elégedetlen tömegek, a főurakkal szövetkező szerviens sokaság a székesfehérvári törvénynap alkalmával kényszerítette volna ki az oklevél kibocsátását II. Andrástól, Zsoldos Attila ennek nem találja bizonyítékát.¹³ A IV. Béla és elsőszülött fia, István közötti, 1257 és 1266 között dúló hatalmi küzdelmet – ahogyan Kristó Gyula fogalmazott –, bár a külső szemlélők számára a két egyéniség összeférhetlensége idézte elő, valójában „szembenállásukban a hatalomból részesedni akaró urak pártokra szakadása, az eltérő nagyúri érdekek nyílt ütközése játszott meghatározó szerepet. Nem egymástól szilárd körvonalakkal elkülönülő táborok, hanem a pillanatnyi helyzetnek megfelelően kialakult és személyi összetételükben igen gyorsan változó csoportok. Általánossá váltak a királytól való el- és visszapártolások.”¹⁴

¹⁰ Béli 2022, 136–137.

¹¹ Uo. 136.

¹² Bónis 1941, 2, 131.

¹³ Zsoldos 2022b, 13.

¹⁴ Kristó 1998, 238.

Az évtizedes küzdelmet 1266 márciusában lezáró megállapodást követő esztendő augusztusában Esztergomban tartózkodtak a király és fiai, mikor is az általuk kibocsátott oklevél tanúsága szerint az ekkor már nemesnek szólított korábbi szerviensek képviselői kérésének eleget téve, a bárókkal folytatott tanácskozás eredményeképpen (azok hozzájárulását elnyerve) megerősítették szabadságaikat.¹⁵ Ezzel szemben Szűcs Jenő szerint semmiféle bizonyítéka nincsen annak, hogy akár a király, akár más társuralkodója Esztergomban jelen lett volna. Ő úgy látja, hogy az Óbudán tartózkodó Bélához utólag, a gyűlés feloszlása után küldöttség vitte a kívánságlistát (*peticiones et instancias*), amit az uralkodó és fiai országbáróikkal egyeztetve, a királyi tanáccsal jóváhagyatva adott ki.¹⁶ „De még az országgyűlés kialakulása után sem tekintették sokáig alkotmányos elvnek, hogy az országra általánosan kötelező szabályokat csak azzal egyetértve alkothatja meg a király [...] ez az elv az uralkodó osztály rétegei között, másfelől a köztük és a király között vívott változatos harc eredményeképpen, a XV. század derekára forrott ki; az előző időre való visszavetítése tehát történetietlen, a források körét indokolatlanul szűkítő eljárás volna.”¹⁷

A 19. században azonban már nem volt kérdés, hogy az 1222. évi Aranybullára mint törvényre hivatkozzanak. Frank is egyértelműen törvények tekintette II. András szabadságlevelét. Akkor is, amikor a hiteles helyek eredetéről szólva megidézte a bulla 27. fejezetét, „II. András törvényéből” származó rendelkezést citált.¹⁸ S akkor is, amikor István törvényeinek bizonyítékaként említette II. Andrásnak az Istvántól származott szabadságokat megerősítő dokumentumát.¹⁹ Megfogalmazásában II. András Aranybulláját „a nemesség most is úgy tiszteli, mint az ország alap-törvényét (*tanquam legem fundamentalem regni*) és mint maga szabadságának kút-fejét.”²⁰ Ez a Hármaskönyvből eredő, de átlényegült mondat („a győzedelmes András király [...] főképp a nemesi mentességre, előjogokra szabadságokra nézve igen jó törvényeket és jeles végzeményeket alkotott; melyeket a magyar nemzet mai nap is, mint szent végzeményeket

15 Kristó 1998, 239.

16 Szűcs 1984, 344.

17 Döry–Bónis–Bácskai 1976, 46.

18 Frank 1845, 148.

19 Uo. 30.

20 Uo. 36.

éig magasztal”²¹⁾ két, alkotmányjogilag lényeges tételt rögzített. Egyfelől a bullát alaptörvényként definiálta, s így minősítését a 18. századra ki-fejlődő sarkalatos artikulások körébe sorolta, minek okán az alkotmány alapintézményeként tartotta számon. Másfelől II. András oklevelét mint a nemesi szabadságok (*cardinales praerogativas*) alapvetését jellemezte, és ezzel beteljesítette a Hármaskönyv vonatkozó helyének sorsát, s ezzel, mint Zsoldos Attila fogalmazott, elhagyva a történelmet, átlépett a nemzeti mítoszok világába.²² Frank Ignác az aranybulláról a „történeti részben” írt, mintegy művének bevezetőjeképpen, a „különbféle törvények” között, ahol századokra bontva ismertette a korábban napvilágra jutott és a *Corpus Juris Hungarici*hez csatolt dekrétumokat, statútumokat és törvényeket.²³ Jegyzetanyagában így az 1222. évi szabadságlevél intézkedései rendre felbukkannak, többnyire egyszerű hivatkozásként. Néha azonban erősen átértelmezte az eredeti sorokat. Nehezen hasonlítható a testületekről szóló 77. § interpretációja az 1222. évi dokumentum kardinális, II. fejezetéhez. Szerinte a „Testület ügyeiben a közakarát szótöbbséggel nyilatkozik és ami szótöbbséggel végeztetett, rendszerint a testület háta-razata, hanem az egygyes tagok törvényes igazságait a többség nem ronthatya”.²⁴ Ezt az értelmezést a bulla második fejezetéből, vagyis abból a rendelkezésből vezette le, hogy „servienst el ne fogjanak, vagy romlását ne okozzák valamelyik hatalmas úr kedvéért, csak akkor, ha előzőleg perbe idézték és a bírói eljárás során elítélték”.²⁵ Hasonlóképpen olvashatunk arról, aki „hiteles pecsét alatt hamis levelet költene annak homlokára és arcának két oldalára régibb törvény szerint tüzes pecsétet kellene sütni”.²⁶ Ez, az 1222. évi bullára hivatkozó állítása Franknak távol áll az 1231. évi megújítás 21. bekezdésétől, mely szerint a hamis poroszlók „tanúbizonyosságai ne legyenek érvényesek, csak a megyés püspök vagy a káptalan tanúbizonyossága által tisztázhassa magát nagyobb ügyekben, kisebb ügyekben pedig a szomszédos konventek vagy kolostorok tanúbizonyosságával”.²⁷ Utóbb, ahol a nemesi szabadságokat taglalta, már kevesebb

21 Hármaskönyv, II. rész, 6. cím, 6. § (Werbőczy 1990).

22 Zsoldos 2022a, 243.

23 Frank 1845, 37.

24 Uo. 140.

25 1222. évi Aranybulla II.

26 Frank 1845, 147.

27 1231. évi Aranybulla 21.

figyelmet fordított magára a bullára: érvelését a *Tripartitum* vonatkozó helyeire alapozta, mely jelzi egyben a *Tripartitum* befogadó funkcióját az alkotmányjogi fejlődéstörténetben.²⁸

Beöthy Zsigmond, az újkori magyar közjogtudomány egyik legkiválóbb képviselője alaptörvények (*leges fundamentales*) és létszeres (*organicus*) törvények között különböztetett, amikor a magyar közjog „tulajdonképes” forrásait vizsgálta.²⁹ Az alaptörvény nála nem más, mint nemzet és fejedelme között kötött szerződés, melyen „alkotmányunk alapul”. Az alaptörvények sorában a vérszerződés után nyomban az 1222. évi Aranybullát elemezte, mely „II. Andrásnak 1222-dik évben az ország rendivel kölcsönös egyetértés s hozzájárulás útján keletkezett azon szerződési oklevele, mellyben a fejedelemnek s a népnek egymáshoz viszonyított némelly főbb jogai s kötelességei vannak megírva.”³⁰ Vagyis az 1222. évi oklevelet a kor felfogásának megfelelően alaptörvénynek minősítette, melyet Frank Ignáchoz hasonlóan egyfajta, a nemzet s a fejedelem között létrejött országos jelentőségű dokumentumként kezel, még ha a jogalkotás részét képező országgyűlést nem is nevesítette. Beöthy megközelítése érzékelhetően kevésbé formai, mint Franké. Nem az aktus alakításait hangsúlyozta, hanem annak tartalmát: „A magyar fejedelem s alattvalók egymáshoz kölcönös viszonyainak rajzát s szabályait” kereste a rendelkezésekben. Ennek nyomán, eltérően Franktól, az alaptörvények között tartotta nyilván a „szokásbelieket” is, melyek adott esetben nem szerepelnek a *Corpus Juris Hungaric*ben, utalva akár a vérszerződésre vagy a Hármaskönyvre. Ilyen értelemben nála az alaptörvény bizonyos kiszélesített értelemmel bírt, mely a jogképződés jelentőségére, és nem alakyszerűségére utalt. Munkája kezdetén egyfajta köztes elemként kezelte II. András Aranybulláját, kerülve a dekrétum terminológiát, szerződéses oklevélként rögzítette a dokumentum jellegét.³¹ Később ő sem tudta elkerülni a törvénykénti említését.³²

Beöthy kiemelten kezelte a bulla ellenállási záradékát, „mellyben a népnek adott azon szabadságot, miszerint a király által elkövetett törvénysértések esetében ellenszegülhessen”. Az ellenállási jog hatókö-

²⁸ Frank 1845, 108.

²⁹ Beöthy 1846, 5.

³⁰ Uo. 9.

³¹ Uo. 8.

³² Uo. 16.

re szerzőknél még szélesebbnek tűnik, mint a Hármaskönyvben volt. Beöthy értelmezésében már az egész nép megkapta a *ius resistendi* jogát. Igaz, a magyarországi kormányalak kapcsán jelezte, hogy a *Tripartitum* II. részének 4. címe szerint a nép nevezete alatt csupán a „főpapok, mágnások s nemesek foglaltatnak.”³³ Az 1222. évi bulla ismeretének hiányát (vagy csupán szimbolikus ismeretét) dokumentálta ez a bejegyzés, hiszen a záradék, mint közismert, csupán a főpapokat és a főurakat jogosította föl a *ius resistendi* gyakorlására. A Beöthy idézte hármaskönyvi jogszabályhely az eredeti szándékot átértelmezve és kitágítva vonatkoztatta az egész nemességre.

Fontosnak és lényegesnek tartotta Beöthy annak leszögezését is, hogy „ezen oklevélre a koronázás alkalmával minden fejedelem megesküdni köteles”, ami nyilván a Hármaskönyv vonatkozó megjegyzésére utalt.³⁴ Werbőczy előtt, mint ismeretes, ez nem felelt meg a valóságnak: vagy esküjükbe foglalták az uralkodók, vagy sem, de semmiképpen sem kötelezettségként jelent meg a koronázási esküben foglalt fogadalom a bullára vonatkozóan. Beöthy V. Ferdinánd 1830. évi 1. törvénycikkbe illesztett hitlevelének szövegét közölve fogalmazta meg, hogy a koronázáshoz kötődő hitlevelek is tartalmazták II. András király végzéseinek megerősítését azzal az értelemszerű módosítással, hogy az 1687. évtől nyomtatékosították a *ius resistendi* kivételét a bulla szövegéből. A *Tripartitum* I. részének 9. címét, mely „a nemesség sarkalatos kiváltságait” foglalja magában, ilyen módon eleve csonkán tartalmazta a királyi eskü és a hitlevél. A Werbőczy formulázta sarkalatos jogok lennének a letartóztatási tilalom (személyes szabadság), a király alá rendeltség, az adómentesség és az ellenállási jog.³⁵ De miután utóbbit megsemmisítette az 1687. évi 4. törvénycikk,³⁶ ennek részletesebb taglalásába nem látta érdemesnek belebocsátkozni a szerző. Azt azonban szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy az ellenállási jog egyfajta értelmezése a rendek országgyűlési előterjesztési jogában tovább élt.³⁷

33 Beöthy 1846, 15.

34 12. § És ugyanezért mind a mai napig, minden utána következő király, (a mint mondtam) mielőtt a szent koronával őt megkoronáznak, arra nézve, hogy ezen András király úr végzésénél és törvényeit megtartja, az ország főpapjai, bárói és mágnásai, valamint előkelői és nemesei előtt, esküt szokott letenni. Hármaskönyv, 2. rész, 14. cím (Werbőczy 1990).

35 Beöthy 1846, 9.

36 Uo. 8.

37 Uo. 52.

Szabó Béla, Győr és Moson vármegye táblabírája, Zichy Manó titkára, jószágigazgatója, közjogász³⁸ 1848-ban megjelent munkája³⁹ azért is figyelmet érdemel, mert a polgári átalakulás napjaiban véglegessé tett munka egyfajta szintézise a magyar történeti alkotmány keretei által biztosított közjogi tradícióknak és a korszerű európai állambölcselet reformkori magyar értelmezésének, a nagy átalakulásra készülő politikai programoknak. A történeti alkotmányt, melyet Szabó Béla adottnak fogadott el a magyar álladalom definíciójában („történeti alkotmány által korlátolt független, önálló állodalmi s monarchiai egység”),⁴⁰ a magyar társadalmi élet alapjának tekintette. Ezzel együtt művét úgy írta meg (mintegy ellenpólust képezve a korábban idézett szerzőkkel szemben), hogy nem hivatkozási alapja az 1222. évi oklevél. A történeti alkotmányra vonatkozó utalásaiiban a Hármaskönyv vonatkozó helyei és többnyire a 15. századot követő rendi országgyűlések artikulusai dominálnak. A történelmi jog híve volt, ellensége az írott alkotmányoknak. („A magyar álladalomnak nincs chartája (mitől minket mentsen is meg a nemzetek istene...)”)⁴¹

Szabó nem hivatkozott a bullára, mégis megidézte szellemét, amikor a 19. század európai áramlatainak terminológiája szerint próbálta definiálni a nemzet és a nép fogalmát. A közjog történelmi fejlődése „azon honlakosok politicalai társulatát” juttatta Magyarországon kiváltságokhoz és politikai jogokhoz, „melly a magyar státus-czél elérése végett közvetlenül s minden külhatalom befolyása nélkül intézkedni törvényszerűleg feljogosítva s kötelezve van”, vagyis a nemességet. A nemzetet a nemesek alkotják, a népet az ország többi lakosai, kik „a státus-czélnál csupán esz-közök”.⁴² Az általa rögzített arány nemzet és nép között egyhuszad – tizenkilenc huszad, mely a jövőben fent nem tartható, „e honnak minden lakója a nemzet tagjává teendő”.⁴³

Beöthyvel szemben, aki, mint láttuk, a rendek kívánalmait és sérelmeit az ellenállási jogból vezette le, Szabó azon az állásponton volt, hogy a *garavamen* és a *postulatum* (sérelem és kívánat) nem magyar eredetű intézmény, hanem azt „az ausztriai kormányzási formák s modor lassankinti

38 Concha 1918, 69.

39 Szabó 1848.

40 Uo. 5.

41 Uo. 152.

42 Uo. 60–61.

43 Uo. 111.

beszivárgása idézte elő”. Valójában a rendiség természetes következménye a Magyarországon is megjelenő „austriai „Beschwerden-” és „Postulaten-” féle állapot”.⁴⁴ Szabó Béla említette a *vis inertiae* is mint a vármegyei szerkezet „épületét” megalapozó három alapelvi pillér egyikét, anélkül azonban, hogy utalt volna az 1222. évi forrásra. „A megyéknek törvényben biztosított joga volt olly kormányrendeleteket, mellyeket törvénytelennek látott, el nem fogadni s ellenök fölírással magát védeni.”⁴⁵

A polgári átalakulást rögzítő áprilisi törvények realizálásának megkezdése, majd a szabadságharcba forduló reformfolyamat eltiprása a magyar közjogi gondolkodásban ismét felerősítette a történelmi alkotmány biztosítékai iránti igényt. Aligha lehetett kérdéses, hogy ezek között a század első felében alkotmányos legendaként kezelt Aranybulla megkerülhetetlen hivatkozásává vált a szakirodalomnak. Ennek illuztrálására érdemes egy pillantást vetni Cziráky Antal⁴⁶ császári és királyi kamarás, országbíró, a Magyar Tudományos Akadémia alapító és igazgató tagja 1851-ben közzétett értekezésére a magyar közjogról.⁴⁷ Ő is számba vette az alaptörvényeket, közöttük az 1222. évi Aranybullát, melyet egyenesen „ősi alkotmányunk palládiumának” nevezett, s rögtön párhuzamba állította az angol *Magna Chartával*, mellyel „majdnem egykorú”.⁴⁸ Miután az alaptörvény fogalmának részeként tekintett a törvényhozó hatalom köztekintélyén alapuló aktusra, nem mulasztotta el határozottan bizonyítani a bulla törvény mivoltát.⁴⁹ Az 1222. évi Aranybullát országgyűlési törvénynek tartotta (*Decretum comitale*), mely a magyar történelmi alkotmány szerint olyan határozat, „melyet a király az országgyűlésre egybegyült rendek kérelmére s előterjesztésére alkot”.⁵⁰ Felháborodottan tiltakozott azon vélemények ellen, melyek szerint „az arany bulla jogtalan erőszak által lévén kicsikarva, a fejedelmet eredetileg sem kötelezé”, hiszen mint ő (nem cáfolva igazán az állítást) vélte, „az alattvalóknak szabadságon s önkényt adott hit, minden körülmény között megtartandó”.⁵¹

44 Uo. 95.

45 Uo. 159.

46 Hegedűs 1872.

47 Cziráky 1851 (1861-ben Hegedűs Lajos magyarításában megismerhette a magyar olvasókörzönség is).

48 Cziráky 1851, I. 9.

49 Uo.

50 Uo. I. 10.

51 Uo. I. 11.

Az ellenállási jog 1851-ben aktualitását tekintve megkerülhetetlen kérdés volt, így Cziráky is sietett leszögezni annak rosszul értelmezett, káros voltát, s megidézni 1687-ben történt eltörlését. Egyben azonban leszögezte, hogy a „számtalan beháborúra alkalmat s ürügyet szolgáló záradéka az arany bullának, mely külföldi írók által mint minden törvényes uralkodást lehetetlenítő intézkedés, a magyar alkotmány ócsárlására felhasználatott”,⁵² nem egyedülállóan magyar intézmény, szerte Európában ismert és bevett garanciális biztosíték volt. Cziráky, akinek könyve később több kiadást is megért Hegedűs Lajos gondozásában, sokat idézett szerző volt a kiegyezés koráig, de még azon túl is. Egyértelmű álláspontjával meghatározó véleményt közvetített az Aranybulláról, melyet számos követője hasonlóképpen interpretált.

Deák Ferenc Wenzel Lustkandl egyetemi oktatóval, jogással és politikussal, a Birodalmi Tanács képviselőházának tagjával folytatott közjogi polémiájába is belekerült az ellenállási jog, minthogy a bécsi jogtanár szóba hozta azt a hitlevél tartalmának megváltozása kapcsán. „Ne higgye azonban L. úr – írta választanulmányában Deák –, hogy az említett záradéknak eltörlése által a nemzet azon jogától is megfosztatott, hogy a végrehajtó hatalom körében történt törvénysértések ellen felszólalhasson.” Deák elismerve, hogy az ellenállási jog eltörlése az ország javára szolgált, s hogy a 19. században „józanul nem is létezhetik” ilyen jogosultság, felhívta a figyelmet az olyan alkotmányos garanciákra, mint az egyének fel-folyamodási joga, a köztörvényhatóságok fölterjesztési jogosultsága vagy az országgyűlés felirati lehetősége, melyek valamiképpen a sérelmek orvoslásának tradicionális eszközei voltak és maradtak.⁵³

Irodalom

- Béli, G. 2022: II. András korabeli jogforrások, különös tekintettel az Aranybullára. In Zsoldos, A. (szerk.): *Aranybulla 800*. Budapest, Országház Könyvkiadó.
- Beöthy, Zs. 1846: *Elemi magyar közjog*. Pest, Emich Gusztáv bizománya.
- Bónis, Gy. 1941: Törvény és szokás a Hármaskönyvben. In *Werbőczy István, Balázs P. Elemér, Csekey István, Szász István és Bónis György előadásai a Jog- és Államtudományi Kar Werbőczy halálának 400 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyén*. Kolozsvár, Universitas Francisco-Josephina. *Acta Juridica-Politica*, 2.

⁵² Cziráky 1851, I. 12.

⁵³ Deák 1865, 118.

- Concha, Gy. 1918: Szabó Béla, elfeledett közjogászunk. *Budapesti Szemle*, 493.
- Cziráky, A. M. 1851: *Conspectus Juris Publici Regni Hungariae ad Annum 1848*. Historicis Animadversionibus Illustratus. Per Comitem Antonium Moysem Cziráky. Viennae, Typis Joannis B. Wallishauser, I–II.
- Cziráky, A. M. 1872: A magyar közjog alapvonalai. Reprint: Hegedűs, L. (szerk.), harmadik, bővített kiadás. Pest, Heckenast Gusztáv.
- Deák, F. 1865: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: „Das Ungarische Staatsrecht” a magyar közjog történelmének szempontjából*. Pest, Pfeiffer Ferdinánd.
- Döry, F. – Bónis, G. – Bácskai, V. 1976: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis*. Budapest, Akadémiai Kiadó, reprint.
- Frank, I. 1845 és 1847: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I–II. rész. Buda, a Magyar Királyi Egyetem betűivel.
- Kovács, I. 1987: *Deák „Adalék”-a és a magyar közjog. Utószó és jegyzetek Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz című könyvéhez*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kristó, Gy. 1998: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sréter, J. 1842: *Visszaemlékezések*. Kiadta a boldogult szerző édes atyja Budán. A Magyar Királyi Egyetem betűjével.
- Szabó, B. 1848: *A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*. Pozsony, az író sajátja.
- Szűcs, J. 1984: Az 1257. évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemesség kialakulásához. In H. Balázs, É. – Fügedi, E. – Maksay, F. (szerk.): *Mályusz Elemér-émlékkönyv*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Werbőczy, I. 1990: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Budapest, Téka Kiadó.
- Zsoldos, A. 2022a: *A 800 éves Aranybulla*. Budapest, Országház Kiadó.
- Zsoldos, A. 2002b: Az aranybulla és története. In Zsoldos, A. (szerk.): *Aranybulla 800*. Budapest, Országház Könyvkiadó.